

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ

FEATURES OF FORMATION OF POLITICAL CULTURE IN UKRAINE

Мелеганіч Г.,

*кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології та державного управління
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Дорошевич Р.,

*аспірант кафедри політології та державного управління
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

У статті здійснюється аналіз формування політичної культури в Україні. Розглядаються основні риси та особливості політичної культури країни. Робиться висновок, що розвиток політичної культури в Україні буде можливим лише за умов консолідації громадян, формування активістської політичної культури та подолання страху йти вперед, попри минулі помилки та поразки.

Ключові слова: політична культура, громадянське суспільство, демократія, політична участь.

В статье проводится анализ формирования политической культуры в Украине. Рассматриваются основные черты и особенности политической культуры страны. Делается вывод, что развитие политической культуры в Украине будет возможным лишь при условии консолидации граждан, формирование активистской политической культуры и преодоления страха идти вперед, несмотря на прошлые ошибки и поражения.

Ключевые слова: политическая культура, гражданское общество, демократия, политическое участие.

The features of forming of political culture in Ukraine. The features of forming of political culture in Ukraine was analyzed in this article. The main features and peculiarities are considered here. It is concluded, that the development of political culture in Ukraine will be possible only under conditions of consolidation of citizens, creating of the activity political culture and overcoming the fear to go forward, despite the past mistakes and failures.

Key words: political culture, civil society, democracy and political participation.

Постановка проблеми. Поняття політичної культури є базовим у вивченні та аналізі процесів політичного розвитку. Політична культура – це складний суспільний феномен, що визначає характер і темпи розвитку суспільства. Що ж таке політична культура? У сучасній Україні, зокрема з огляду на радянське тоталітарне минуле, дві революції, прагнення вступити до ЄС, це поняття потребує детального вивчення як теоретиками, так і практиками.

Стан опрацювання проблеми. На цю проблематику науковці звернули увагу ще з початку незалежності України, оскільки саме тоді почалися системні зміни у країні. Але оскільки актуальність теми залишається і сьогодні, то доробок праць поповнюється щороку. Серед останніх досліджень, які зосередили увагу автора під час з'ясування особливостей формування політичної культури в Україні це стаття А.М. Солов'я та В.Ю. Штерна «Політична культура сучасного українського суспільства (теоретико-методологічні виміри та суспільна практика)» [8]; стаття В. Нагорного «Сутнісні проблеми політичної культури України» [4], в якій досліджується характер і стан політичної культури України та їхній вплив на формування політичної системи країни; стаття О. Волянської «Компоненти національної мен-

тальності в контексті базових соціально-політичних цінностей української політичної культури» [2], де робиться акцент на вивченні ментальності українців, а саме на таких її основних рисах як: волелюбність, демократизм, миролюбність, толерантність, політичний конформізм і схильність до анархізму.

Мета статті. До цього часу більшість науковців, досліджуючи політичну культуру України та її особливості, зосереджували свою увагу на її негативних явищах. Дана стаття покликана не тільки висвітлити позитивні та негативні риси політичної культури в Україні, вона спрямована й на пошук причин і шляхів щодо вирішення проблем, які мають місце у політичній культурі країни.

Виклад основного матеріалу. Політична культура є невіддільною частиною загальнонаціональної культури людства. Політична культура – це складний суспільний феномен, що визначає характер і темпи розвитку суспільства; це сукупність різноманітних форм політичної свідомості та поведінки, характеру та способів функціонування політичних інститутів у рамках певної політичної системи, які проявляються у діяльності суб'єктів політичного життя суспільства. Це такий спосіб діяльності соціальної спільноти, який відображає певний досягнутий рівень політичної активності

та політичної зрілості суб'єктів. Він включає такі компоненти й рівні: культура ставлення суб'єктів до здійснення політичної влади; культура формування політичних і громадсько-політичних інституцій; культура електорального процесу; культура політичної поведінки; культура політичної свідомості і т.д. Поряд із цим, політична культура не включає всю політичну свідомість і політичну поведінку, а лише те, що характерне для політичного життя суспільства, для політичної свідомості і поведінки населення, те, що стало звичкою для соціальної спільноти.

За словами О. Рудакевича, основними чинниками, що сприяють формуванню власної політичної культури, є:

- лібералізація і демократизація суспільних відносин;
- пропаганда знань про історичний досвід українського народу;
- підтримка різноманітних вітчизняних ініціатив, новацій;
- широке залучення наукової еліти до розробки політичних технологій і програм;
- законодавче закріплення та врегулювання продуктивних політичних ідей, норм, інституцій, тощо [3, с. 209].

У сучасній українській суспільно-політичній думці можна виділити три основні напрямки у вивченні феномену політичної культури. Перший – це соціологічний аналіз сучасного стану політичної культури, де основну увагу звертають на пізнавальні та практичні компоненти формування суспільної свідомості, їх засвоєння на рівні групи, особи. Другий напрямок базується на дослідженні взаємодії ментальності та самої політичної культури. Третій напрямок виходить із того, що політична культура – це сфера взаємодії політики, культури і моралі [8].

Для політичної культури України характерний плюралізм, однак українському народу треба сформувати свої відчуття культурно-історичної єдності. За 24 роки незалежності Україна значно оновила власні структурні елементи політичної культури, свої політичні цінності, орієнтації, методи і прийоми політичної діяльності. Українське суспільство й надалі продовжує звикати до багатоманітності підходів до розв'язання нагальних політичних проблем, відкритого висловлення свого ставлення до політичних інститутів і процесів. Загальноприйнятою нормою стає позитивне ставлення до засвоєння світового досвіду, зростає почуття включеності України у світовий політичний процес.

Попри це, існують певні складності для толерантного розв'язання суспільних проблем в Україні. Насамперед це спричинено консервативністю політичної культури (її тоталітарним минулим). Не менш важливими є такі чинники, як

вплив територіальної розчленованості на формування ментальності українців, різнополюсні ціннісні орієнтації, поглиблення процесів політичного розмежування.

Політичній культурі України притаманні такі явища: політична індиферентність громадян, соціальна апатія, рецидиви конфронтаційного мислення, ерозія моральних цінностей та ідеалів, дискредитація принципів демократії, деструктивна діяльність радикальних сил [4, с. 92]. Все більше і більше політична культура українського суспільства набуває демагогічного забарвлення, політичного критиканства, а також популізму. Демагогія у політичній культурі України проявляє себе: у популістських гаслах; у продукуванні обіцянок, які неможливо реалізувати; у відході від конструктивної співпраці між політичними силами; у появі політиків-демагогів, які особливо акцентують увагу на національні почуття громадян, які ідейно й іміджево протистоять політикам-прагматикам; у поширенні неконструктивного способу мислення серед населення країни.

Вищеперераховані проблеми української політичної культури обумовлені нерозвиненістю демократичних політичних інститутів, низькими темпами реформ та нестачею часу, який суспільство прожило в умовах демократичних цінностей.

Для того, щоб сформувати політичну культуру на зразок Заходу потрібно декілька десятиліть або навіть століть. Її неможливо створити за декілька років. Саме на це звертав увагу Б. Цимбалістий, який підкреслював, що: «політична культура – це продукт історичного розвитку та досвіду народу. У випадку України цей досвід був гірким <...> Для того, щоб зрозуміти політичну культуру українців, треба звернути увагу на джерела впливу, які протягом історичного шляху стимулювали чи спиняли розвиток української політичної культури» [6]. Дослідник виокремлював три особливості історії України, які суттєво впливають на розвиток української політичної культури. Перша особливість – багатоміжова бездержавність, а саме відсутність нагоди здобувати досвід влади, бути рівноправними у стосунках з іншими народами й почуватися вільним господарем на своїй землі. Друга особливість – розчленування української території, входження її частин у різні держави з різними культурами, що у результаті призвело до психологічного, побутового і політичного відчуження між різними частинами українського народу. І третя особливість історії України у даному контексті – це багатократна денационалізація провідних верств населення України. Так, у XVI – XVII ст. бояри і шляхетська верства спольщилася. Наприклад, у XVIII – XIX ст. нащадки козацьких старшин перейшли на бік Росії. У XX ст. пролетаріат як провідна верства населення служив для інтересів російської імперії.

Становлення суверенної Української держави було б неможливим без врахування історичного досвіду державотворення, без врахування національних традицій національної культурної спадщини минулого. Процес формування демократичної політичної свідомості громадян і набуття ними навичок активної політичної поведінки, процес подолання фрагментарності історичної пам'яті і становлення громадянської політичної культури має першочергове значення на шляху політичного розвитку для України. Ці перераховані завдання мають вирішуватись чітко визначеними шляхами загальної політичної соціалізації та політичного виховання громадян. Будь-яка політична чи економічна реформа приречена на провал, якщо вона не буде спиратися на реформу політичної культури громадян. Проте, на жаль, політична культура України початку ХХІ століття продовжує зберігати риси пострадянської епохи. Даній культурі притаманний розвиток за інерцією. На сьогодні політична культура українського народу є постколоніальною, свідченням чого є її русифікований стан, нездатність до адекватної оцінки власних національних інтересів, комплекси національної меншовартості, орієнтація на зовнішню допомогу, а не на власні сили та можливості. Поряд із цим, політична культура України стає національною та незалежною.

В Україні на протязі останніх років спостерігаються процеси відродження принципів народоправства, толерантності, ліберального ставлення до держави. Все це без сумніву позитивно впливає на розвиток політичної культури.

Спробуємо виділити особливості політичної культури сучасної України.

По-перше, це заідеологізованість мислення, непримиренність будь-яких нетрадиційних поглядів. Мислення громадян, попри усі здійснені кроки на шляху до подолання комунізму, все ще заповнене старою комуністичною ідеологією, у той час як нові ідеології досить активно пропагандуються народу, що спричиняє своерідну заангажованість політичної свідомості громадян. За словами О. Волянської: «у той час як старі цінності та установки зберігаються, влада намагається сформулювати нові ідеали та цінності, які у більшості випадків абсолютно протилежні своїм попередникам» [2, с. 231].

По-друге, це низька компетентність в управлінні справами держави. Більшість чиновників не зацікавлені у підвищенні свого рівня професіоналізму, їх більше турбує їхній матеріальний стан, процвітання бізнесу, власне приватне життя.

По-третє, це правовий нігілізм. По всій Україні спостерігається нехтування нормами права та закону з боку вищих органів державної влади. Тобто, самі органи влади створюють та здійснюють норми, і у той же час самі їх порушують.

Нівелюючи правові норми, державна влада провокує населення на ті ж самі поступки, за які вона вже починає вимагати від громадян несення відповідальності.

По-четверте, це нерозвиненість громадянської позиції. Громадяни України мають власні ідеї, думки та відповіді щодо подій у державі, однак втілити та донести ці позиції до влади як правило не вдається. Здавалося, що після помаранчевої революції 2004 року відбудуться зміни, народ отримає реальні важелі впливу на владу, розпочнеться довгоочікуваний процес формування реального громадянського суспільства. Однак цього не сталося. Революція гідності кінця 2013 – початку 2014 років здавалося назавжди покинчить з диктатурою влади, авторитаризмом та корупцією у країні. За демократію, євроінтеграцію та права людини і громадянина на майдані полягла «Небесна Сотня». Український народ повірив у себе, у те, що разом вони здатні стати на шлях демократичного розвитку, шлях становлення нової європейської політичної культури. Усі повірили, що віднині ефективно функціонуватиме громадянське суспільство, пануватиме закон і справедливість, але реальних змін у зростанні впливу громадськості на процес управління державою так і не сталося.

По-п'яте, це недостатньо розвинутий індивідуалізм. Індивідуальні пріоритети громадян втрачають свою роль та актуальність на фоні колективних пріоритетів бізнесу, структури та влади.

І, нарешті, остання особливість української політичної культури полягає у підданських відносинах до будь-якого центру реальної влади. Дану проблему можливо вирішити шляхом децентралізації влади, яку наша нинішня влада так активно намагається втілити. Існує думка, що децентралізація країни сприятиме поглибленню географічного розколу та розвитку сепаратизму, який дасть можливість незаконним терористичним угрупованням остаточно відділитися від України Донбас. Насправді, така думка має право на існування, однак проведення децентралізації за європейськими зразками допоможе Україні уникнути загострення ситуації, яка склалася у державі.

Важливими рисами політичної культури України також є: орієнтація на харизматичних лідерів, етатизм, патерналізм, підпорядкованість церкви державі. Політична культура народу не є цілісною і продовжує свій процес формування. Політико-культурні елементи не відповідають традиціям української нації, що говорить про те, що політичній культурі властива неорганічність. Політична культура має елемент невідповідності між очікуваннями громадян і реальністю, вона є своерідним розщепленням дійсності. Цей високий рівень очікувань зумовлений ейфорією після проголошення незалежності України та

революційних подій 2004 року та 2013–2014 років. Населення висловлює невдоволення діяльністю більшості політичних партій, громадських рухів та владних структур. Зворотна реакція на це – постійні пошуки внутрішніх та зовнішніх ворогів і поляризація населення країни. Такий стан речей суттєво впливає на політичну культуру України, де поєднуються тоталітарні та демократичні компоненти. Українській політичній культурі властиві маргінальність (вона складається з культур різних соціальних груп, які ще не інтегрувалися в єдину політичну спільноту) та регіональність (орієнтація насамперед на вирішення регіональних інтересів і питань) [4, с. 91]. Регіональні відмінності політичної культури зумовлені об'єктивними чинниками: історичними, соціально-економічними, психологічними, мовними, духовними і т.д.

Досвід незалежної України сприяє усвідомленню необхідності формування базових елементів політичної культури на основі спільного життя, мови, традицій. Ці компоненти політичної культури сприятимуть об'єднанню певних регіонів України, етнічних груп на основі консолідувальної політичної ідеї у модерну єдину політичну націю.

Важливим інтегрованим показником структурних змін у базових елементах політичної культури є зміна статусу особи. Посилюється активність усього населення, що у свою чергу дає змогу обирати народу України із запропонованих орієнтирів ті, що відповідають його внутрішнім переконанням.

Політичне життя України вимагає культивування таких найважливіших елементів політичної культури у свідомості її населення, як:

- національно-класова толерантність як гарантія стабільності та недопущення збройного протистояння;
- примат прав та свобод громадянина над державними та груповими інтересами;
- руйнування стереотипів неповноцінності, хуторянства;
- віра у незалежний розвиток як основа для рівноправних стосунків з іншими державами [8].

Висновки. Отже, ситуація, що склалася в Україні потребує формування активістської політичної культури. Дана культура дозволяє уникати маніпулювання електоратом, який керується стереотипами та політичними міфами. Для досягнення цього необхідна політична воля, яка здатна внести певні доповнення в освітню політику, розвинути активну громадянську позицію. Крім цього, варто проводити широку інформаційну кампанію, яка має бути спрямована на розвиток конструктивної зацікавленості населення в активній його участі у політичному житті держави. В Україні слід підвищувати рівень засвоєння громадянами і суспільством політичних ідей, поглядів, концепцій, програм, розвивати політичну етику. Прогрес українського суспільства та розвиток політичної культури залежить і від рівня патріотичності та громадянськості, від спільної відповідальності за долю країни кожного. А це залежить від консолідації українців з точки зору використання багатоманітності заради усвідомлення спільної мети. Об'єднати східних і західних українців за умов війни на Сході України сьогодні досить складно. Проте це можливо, у випадку, якщо реалізувати ідею існування соборної України та українців як єдиного цілісного організму – загальнонаціональної української спільноти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Береза С. Особливості політичної культури як частина загальної культури суспільства: сучасні виміри / Світлана Береза // Часопис Київського університету права. – № 4. – 2009. – С. 15-19.
2. Волянська О. Компоненти національної ментальності в контексті базових соціально-політичних цінностей української політичної культури / О. Волянська // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. – № 8. – 2011. – С. 230-232.
3. Кіндратець О.М. Політична культура як чинник демократичних перетворень / О.М. Кіндратець // Гуманітарний вісник ЗДІА. – Випуск №39. – 2009. – С. 204-211.
4. Нагорний В. Сутнісні проблеми політичної культури України / Віктор Нагорний // Політичний менеджмент. – № 5. – 2006. – С. 83-94.
5. Войтович Н. Розвиток політичної культури в Україні та політична реклама у ЗМІ / Наталія Войтович. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://journ.lnu.edu.ua/publications/visnyk34/visnyk%2034_P6_02_Voytovych.pdf
6. Політична культура громадян України: вектори змін. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/book/Zdioruk2/02.pdf>
7. Поліщук І.О. Політична культура: дефініція, структура та функції / І.О. Поліщук // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Сер. : Філософія, філософія права, політологія, соціологія. – 2013. – № 3. – С. 194–196. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnyua_2013_3_29
8. Соловей А.М. Політична культура сучасного українського суспільства (теоретико-методологічні виміри та суспільна практика) / А.М. Соловей, В.Ю. Штерн // Панорама політологічних студій. – 2012. – Вип. 9. – С. 26-32. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pps_2012_9_6